

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Kateřiny Hejnové

“Praxe orgánů sociálně právní ochrany dětí

při řešení rodičovských sporů”

předkládané v roce 2019 na Katedře sociologie

I. Stručná charakteristika práce

Předkládaná disertační práce si klade za cíl přiblížit každodenní praxi sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD specificky při řešení rodičovských sporů a chce tak přispět k rozvoji kriticky reflexivní praxe. Po metodické stránce je práce smíšenou studií, která kombinuje kvalitativní a kvantitativní prvky.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práce je cenným přínosem v oblasti poznání praxe sociálních pracovníků při řešení rodičovských sporů. Doktorandka si pro zpracování své disertační práce zvolila relevantní a společensky závažné téma. Oceňuji jak pečlivě zpracovaný teoretický výklad, tak zejména bohatý empirický materiál, který se podařilo autorce získat a interpretačně vyhodnotit. V našich podmínkách je to zcela mimořádný počín, který z mého pohledu vyvažuje všechny problémy metodologické povahy (které vlastně musely nastat).

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Předkládaná disertační práce je empirickou studií, která si klade za cíl přiblížit každodenní praxi sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD specificky při řešení rodičovských sporů a přispět k rozvoji kriticky reflexivní praxe.

Disertační projekt je v souladu s převažující kulturou oboru členěn na teoretickou a empirickou část.

V teoretické části práci doktorandka na uvedený cíl reagovala a systematicky pojednala vybraná klíčová témata, které podle ní v současné době vytvářejí podmínky každodenní praxe sociálních pracovníků OSPOD při řešení rodičovských sporů. V první kapitole autorka nejprve popsala hlavní prvky *systemu ochrany dětí v ČR*, v druhé kapitole se specificky věnuje agendě, na kterou se celá práce orientuje (tj. *výkon agendy řešení rodičovských sporů*), třetí část sumarizuje *příklady dobré praxe* při řešení rodičovských sporů a čtvrtá kapitola je pak věnována vybraným problémům, které systémově *dobré řešení rodičovských sporů* komplikují či omezují.

Jednotlivé kapitoly teoretické části jsou zpracovány pečlivě, věcně korektně a s vytěžením aktuální domácí i zahraniční literatury. Je přitom zjevné, že autorka se ve zdrojích přiměřeně orientuje, dokáže odlišovat podstatné od okrajového a vytváří čtivý a přesvědčivý obraz fungování systému ochrany dětí a role sociálních pracovníků v něm.

Autorka při zpracování teoretických částí práce postupovala s nadhledem a je přitom zřetelné, že rozumí fungování systému OSPOD, jeho explicitním i implicitním charakteristikám. Osobně jsem se cítil zaujat kapitolou tři, v níž autorka navrhuje svůj pohled

na dobrou praxi při řešení rodičovských sporů a formuluje znaky dobré praxe. Velmi rezonují z řadou prací, které se v současnosti tomuto tématu věnují (Johnston, Roseby, and Kuehnle 2009).

Dílčí vadou na kráse teoretické práce je, že v některých částech autorka nerozprostřela poznatky z odborných prací do celého textu příslušné kapitoly, ale soustřeďovala je do samostatných pasáží. Jakoby vnitřně držela hranici mezi výzkumem a praxí. Zřetelné je to například v první kapitole, kde jsou výzkumné poznatky soustředěny do samostatné subkapitoly 1.5. Doporučoval bych je uvádět podél celého textu teorie, komentovat na jejich základě právě popisovaná aspekty praxe. Při zachování použitého modelu (tj. pokud by citace výzkumů byly vyloučeny do samostatných ghet) by pomohlo výzkumná zjištění vnitřně strukturovat podle témat.

Zamlžená výzkumná otázka

Zásadnější problém ale vidím jinde. Pokud chceme teoretickou část disertační práce chápat jako konceptuální vymezení následující empirické části, narážíme na určité limity, které nelze přejít bez komentáře. Předně se čtenář musí vyrovnat s faktem, že celek disertační práce není svázán výzkumnou otázkou, o jejíž naplnění autorce předložené disertační práce jednoznačně a po celou dobu jde. Autorka si v disertaci sice uložila obecný cíl, kterým je *přiblížit každodenní praxi sociálních pracovníků*, ale jeho vyznění je příliš široké a nezdá se, že by výzkumnou práci žádoucím způsobem organizoval.

Nejasný předmět výzkumu (respektive jeho konceptualizace)

Vedle toho, pokud bychom tento cíl disertační práce chtěli jako výzkumný cíl akceptovat, chyběl by nám v teoretickém vymezení například koncept *"každodenní praxe"*. Jistě by zde bylo možno například pracovat s fenomenologickými zdroji sociologickými (Schütz, Husserl), či obtížněji filozofickými, případně se pokusit vymežit každodenní praxi sociálních pracovníků více instrumentálně (funkcionalisticky). Vedle toho ale přímo v teorii sociální práce rozvíjí například koncept *"doing social work"* (Healy 2014), který právě každodenní konstrukci praxe sociální práce staví do středu svého zájmu.

Autorka ale svému centrálnímu pojmu nevěnuje příslušnou pozornost. Tím však, že v teorii vymezení tohoto pojmu nenajdeme, je ponechán hlavní předmět směřování disertace (výzkum každodenní praxe) na předporozumění čtenáře, což nepovažuji za úplně šťastné. Nejde mi přitom o to bazírovat na akademickém vymezení pojmů a jejich vyumělkované teoretizaci, ale prostě o fakt, že bez vyjasnění pojmů, uniká smysl, zacílení a směr. Vždyť každodenní praxi zkoumáme, abychom se zaměřujeme na etická dilemata, profesní a osobní hodnoty i či stereotypy sociálních pracovníků a mnoho dalšího. Je proto lépe věnovat ujasnění cíle a výzkumné otázky značnou pozornost, byť to na počátku procesu zkonsumuje množství času, energie a někdy i motivace výzkumníka. Využití vhodného konceptu by pomohlo autorce navíc smysluplně utřídit faktory a dimenze každodenní praxe sociálních pracovníků, které by mohla ve výzkumu odůvodněně mapovat.

Implicitní výzkumná otázka

Naštěstí pro posuzovanou práci, jsem po prostudování práce nabyl dojmu, že disertační práce cíl (byť nevyslovený) má a mohl být formulován mnohem přesněji. Podle toho, čemu autorka věnovala pozornost a jak interpretuje své závěry bylo předmětem její pozornosti pravděpodobně zkoumání typů (pojetí) praxe sociálních pracovníků. Výzkumná otázka tedy mohla znít například: Jaké typy (pojetí) praxe sociálních pracovníků a pracovníků OSPOD se vyskytují při řešení rodičovských sporů a (případně) jaké faktory jejich uplatňování ovlivňují? Takto formulovaná otázka by pomohla disertační projekt usadit do jasného proudu uvažování od samotného počátku, zaostřila by zaměření teoretické části práce právě na problematiku

typů či pojetí praxe sociální práce. Prosím o komentář, zda se autorka domnívá, že její výzkumná otázka by měla znít jak výše uvedeno, případně jak jinak.

Role teorie v empirickém disertačním projektu

Další diskusní bod se váže na roli teorie v disertační práci. Teorii mám tendenci chápat jako východisko k vypracování empirické části práce. Teorie by neměla být solitérem, jehož význam končí tečkou za poslední větou teoretické části práce. I u kvalitativních studií za výhodné například považuji, pokud shrnutí jednotlivých teoretických kapitol obsahuje alespoň výzkumné implikace, náměty, vygenerovaná témata, která se stanou předmětem zájmu výzkumníka v empirickém šetření (Pearse 2019). Autorka ale zvolila mix metod a mezi jejími postupy jsou také kvantitativní postupy. Zde jsou nároky na operacionalizaci postupu ještě zřejmější a vazba mezi teorií a výzkumem ještě těsnější. Obtíže uplatnění smíšených metod výzkumu jsou teoretické i praktické povahy, v disertačním projektu bych se mu doporučoval spíše vyhnout (Bergman 2008).

Protože v disertační práci není zcela explicitní linie mezi teorií a empirickou částí, autorka zřejmě vnímala potřebu svoji empirickou studii přeci jen nějak zřetelně teoreticky podepřít. Proto absenci konceptuálního přemostění částečně řeší kapitola 5, která je až v druhé, (už) empirické části (str. 96-97). Zde totiž autorka shrnuje to, co považovala ve své teorii za podstatné, ale rovněž se obrací znovu k dalším zdrojům a novým zjištěním jiných autorů. Jakoby doplňuje to, co jí v její teoretické části chybělo. Vedle toho zde autorka již představuje závěry práce (str. 97 "...byly identifikovány tři převládající typy praxe".) Tento postup je ovšem docela matoucí, ale především ukazuje na to, že účel teoretické struktury práce mohl být využit více.

2. Práce s prameny či s materiálem

V empirické studii si autorka formuluje nový cíl, respektive cíle. Cílem empirické studie je podle slov autorky jednak "*analyzovat praxi a přispět k rozvíjení kriticky reflexivní praxe na OSPOD při řešení rodičovských sporů*" (str. 97), ale také na jiném místě "*přispět k porozumění praxe OSPOD při řešení rodičovských sporů*". Osobně bych dal přednost tomu, jak už jsem uvedl, aby disertační práce sledovala jednu hlavní a skutečně specifickou výzkumnou otázku, která svírá teoretickou i empirickou část a je konstantou. Autorka však postupovala tak, že teoretickou část vypracovala jen jako volnější uvedení k tématu a v empirické části pak formulovala další výzkumný cíl/e a uvedené subotázky. V návaznosti na formulovaný cíl autorka navrhuje čtyři dílčí výzkumné otázky: 1/ Jaké jsou specifické rysy agendy rodičovských sporů? 2/ Jak sociální pracovníce a pracovníci OSPOD na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností přistupují k řešení rodičovských sporů? 3/ Dají se jejich přístupy typologizovat? 4/ Pokud ano, které faktory jednotlivé typy praxe sociálních pracovníků na OSPOD při řešení rodičovských sporů ovlivňují?

Otázky znějí rozumně, ale není jasné, jaká byla jejich geneze. Jak autorka dílčí výzkumné otázky vymezila? Proč jsou formulovány právě tak, jak jsou formulovány? Mají nějaký vztah na jednotlivé empirické studie?

Design empirické části

Design empirické části je mimořádně náročný. Autorka naplánovala tři samostatné výzkumy, z nichž každý jeden by podle mně dostačoval na samostatnou disertační práci. Nejprve proběhlo kvalitativní šetření formou polostrukturovaného rozhovoru, následoval sběr dat dotazníkem a nakonec se vše uzavřel případovou studií, kterou reprezentovala vybraná pracovníce.

Empirické provedení se tedy hlásí ke smíšené metodice, což považuji pro zkoumané téma za více než vhodné (ale spíše jako úkol pro dobře financovaný výzkumný tým). Pro doktorandskou práci nepovažuji tuto cestu za úplně šťastnou a přiměřenou (Bergman 2008). Autor disertační práce musí zvládnout různé metodologie, které jsou ve svých východiscích protichůdné a to vše vměstnat do jediného výzkumu. Musí promyslet konsekvence jednotlivých metodik, promyslet výzkumné postupy, které jsou zásadně odlišné a vyžadující jiný způsob uvažování (už jen sloučit kvalitativní interpretaci se statistickým myšlením je skoro nepředstavitelné). A pak vše vyhodnotit v jediné souborné interpretaci. Není to nemožné (ačkoliv mnozí pochybují), ale velmi náročné.

Rizik takového postupu je mnoho, mj. (ne)udržení linie výzkumné studie jako celku. Autorka tímto úskalím intuitivně sice proplula, ale domnívám se, že zůstala čtenářům dlužna celistvé představení svého postupu, zvláště vztah HVO - DVO - dílčí studie. Každá část má totiž své výzkumné otázky a je skutečně samostatnou sondou do tématu. Výzkumný postup každé jednotlivé studie je v disertaci načrtnut a bylo by jej možné diskutovat. Rozhodně bych si jako čtenář přál, abych se o výzkumném postupu každé studie dozvěděl více.

Provedení souboru dílčích studií považuji za heroický výkon a i přes uvedené výhrady oceňuji kreativitu, s níž autorka do výzkumného procesu vstoupila.

Interpretace

Autorka přinesla místy i značně sofistikované interpretace svých výsledků. Ocenil jsem zejména shrnutí prezentované v kapitole 10, kde se autorka pokusila o syntézu všech tří studií. Domnívám se, že tento výklad je koncizní a přesvědčivý. Překlenuje nesourodost kvantitativních a kvalitativních dat. Výzkum dobře představil různá pojetí (typy) praxe sociálních pracovníků a specificky upozornil na problematické podmínky výkonu agendy řešení rodičovských sporů. Za zvláště závažné zjištění považuji, že mezi zkoumanými sociálními pracovníky dominuje defenzivnost (defenzivní praxe) a že profesní loajalita ustupuje loajalitě organizační. Patrně v tomto vývoji hrají roli i jiné faktory, než se podařilo autorce identifikovat. Patří mezi ně obecně akcentovaný *new public management* (Dent et al. 2016), který snižuje význam role profesionálního pohledu.

3. Formální úroveň práce

Formální stránka práce je na obecně velmi slušné úrovni. Občas se v práci vyskytnou nejasné formulace, které máme ale v pracích občas všichni: "...kvantitativní data (byla) následně podrobena hloubkovému dotazování a zúčastněnému pozorování" (str.98). Data nemohou být dotazována, pokud jimi nemyslíme živoucí bytosti.

Za ne úplně šťastné považuji zatížení některých částí textu doslovnými citacemi právních norem a nálezů veřejných orgánů, které by bylo možno parafrázovat, či především analyzovat a komentovat (str. 17,18, 19, 20, 36, 37, 58, 71).

4. Vlastní přínos

Práce je silně autorská, novátorská. Přináší pozoruhodná zjištění, která jsou v českém prostoru zcela originální a mají potenciál inovativně ovlivnit praxi sociální práce. Považuji za škodu, že se autorka v závěru práce nepokusila navrhnout svá doporučení a místo toho se obrací na zahraniční zdroje (Eileen Munro) a přejímá její návrhy. Přitom je zjevné, že s daty, které má k dispozici, se mohla pokusit navrhnout opatření, která by byla jistě konkrétnější a snad i užitečnější. Po úpravě bych považoval za vhodné text či jeho části publikovat.

IV. Dotazy k obhajobě

1. Prosím o vysvětlení vazby alespoň některé výzkumné otázky uvedené na str. 11-12 na výzkumný postup v jedné z empirických studií (linie HVO - DVO - dílčí studie).
2. Prosím o argumentaci a vysvětlení postupu při tvorbě jednoho z nástrojů sběru dat.
3. Jak se na datech projevila aplikace reflexivní praxe?
4. Prosím o argumentaci a navržení několika opatření pro inovaci praxe, která plynou ze získaných dat a jejich analýzy.

Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěla.

V Brně 6.11.2019

Doc. PhDr. Pavel Navrátil, PhD.

Zdroje:

- Bergman, Manfred Max. 2008. *Advances in Mixed Methods Research: Theories and Applications*. SAGE Publications.
- Dent, Mike, Ivy Lynn Bourgeault, Jean-Louis Denis, and Ellen Kuhlmann. 2016. *The Routledge Companion to the Professions and Professionalism*. Routledge.
- Healy, Karen. 2014. *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. Macmillan International Higher Education.
- Johnston, Janet R., Vivienne Roseby, and Kathryn Kuehne. 2009. *In the Name of the Child: A Developmental Approach to Understanding and Helping Children of Conflicted and Violent Divorce, Second Edition*. Springer Publishing Company.
- Pearse, Noel. 2019. "An Illustration of Deductive Analysis in Qualitative Research." <https://doi.org/10.34190/rm.19.006>.